

ПРОБЛЕМА ГІБРАЛТАРУ В КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ІСПАНІЇ (1960 – 2010 рр.)

Представлена стаття присвячена аналізу еволюції проблеми Гібралтару в контексті іспано-британських відносин другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Зокрема, розглянуто розвиток Гібралтару в історичній ретроспективі, проаналізовано іспанські та британські стратегії вирішення комплексу суперечок гібралтарського «вузла», досліджено вплив Європейського союзу.

На початку ХХІ століття в Європі ще збереглися регіони з доволі складним геополітичним положенням. Одним з таких є Гібралтар. Проблема невеличкого регіону на зламі двох континентів – одна з найстаріших у світі. Головна особливість положення цього регіону полягає в тому, що на території Іспанії (члена НАТО) знаходиться по суті колонія, яка належить іншому члену Північноатлантичного альянсу – Великій Британії.

Майже за три століття навколо Гібралтару точаться суперечки, які часто мають характер складних політичних конфліктів. Особливого резонансу проблема Гібралтару набула у 60 – 70-і роки ХХ століття, коли Велика Британія та Іспанія спрямували свої зусилля на набуття повноправного членства в Європейському союзі. **Актуальність** представленої статті обумовлюється доцільністю вивчення проблеми Гібралтару в контексті його геополітичного положення, європейської політики в галузі безпеки, відносин Британії та Іспанії.

Метою представленої наукової розвідки є аналіз становища Гібралтару в системі іспано-британських відносин в комплексі зі стратегіями Європейського союзу, спрямованими на вирішення суперечок. Задля досягнення зазначеної мети передбачається розв'язання таких **наукових завдань**: розглянути еволюцію проблеми Гібралтару крізь призму історичної ретроспективи; проаналізувати перші спроби налагодження діалогу між Іспанією та Великою Британією у ХХ ст.; вивчити вплив європейської спільноти на врегулювання положення; висвітлити сучасне становище Гібралтару.

Проблема Гібралтару була предметом дослідження як вітчизняних науковців, так і цілої плеяди зарубіжних. Вивчивши основні напрями наукових пошуків, ми прийшли до висновку, що гібралтарське питання досліджувалось переважно в контексті зовнішньої політики Іспанії та Великої Британії. Зокрема, до ґрунтовних студій можна віднести роботи таких вітчизняних науковців, як Ю. Павлишена, О. Лук'янов [1], [2]. Зарубіжна історіографія представлена роботами С. Пожарської, С. Хенкіна, Д. Тереро [3-5].

У 1704 році, під час війни за іспанську спадщину, ця невеличка частка суходолу була захоплена англо-голландською ескадрою та утримувалась майже 10 років. Після завершення бойових дій було укладено Утрехтську угоду. Згідно із статтею 10, Іспанія передавала Гібралтар Англії на «довічні часи». Також аналізуючи текст угоди, ми бачимо, що Іспанія могла поновити суверенітет над Гібралтаром в разі його втрати Англією [6]. До речі, це єдиний випадок у світовій політиці, коли на залежну територію однієї держави претендує інша, спираючись на міжнародну угоду.

Впродовж 300 років Іспанія не полишала намірів повернути Гібралтар, такого роду прагнення підтверджується 14 масштабними блокадами. Кожен з іспанських урядів ХХ ст. неодноразово проголошував наміри повернути цю територію до складу країни. Відомий іспанський дипломат 1940 – 1960-х рр. професор Сальвадор де Мадар'яга доволі влучно сформулював прагнення його країни змінити залежне положення Гібралтару від Британії: «Проблема Гібралтару являє собою не лише питання, яке визначають іспанці, скоріше це питання визначає іспанців. Навіть немає гадки про те, щоб Іспанія не прагнула повернути Гібралтар. Вона тоді була б не Іспанією, не маючи такого прагнення» [7, р. 114].

Геополітична вага Гібралтару значно зросла після Другої світової війни, така ситуація обумовлювалася зростанням кількості середземноморських баз НАТО. За словами англійського губернатора Гібралтара Уільяма Джексона, він «перестав бути лише англійською базою. Тепер він головна військова база Західної Європи, яка знаходиться на утриманні у Великій Британії». Також доволі серйозний інтерес до Гібралтару після Другої світової війни стали проявляти Сполучені Штати Америки. Уряд цієї країни неодноразово наголошував на необхідності мілітаризації без того доволі озброєного регіону, територія якого являла собою один великий склад боєприпасів та скупчення військових баз.

Однією з перших серйозних заяв про наміри повернути Гібралтар була іспанська нота, направлена уряду Великої Британії у 1940 році, але у розпалі війни вона залишилась без конкретної відповіді. У 1956 році питання про повернення Гібралтару було розглянуто у Комітеті з питань деколонізації ООН. Лише у 1966 році за посередництва ООН Іспанія та Велика Британія розпочали діалог, предметом якого стало майбутнє Гібралтару. Згідно з домовленостями між сторонами, 10 вересня 1967 року було проведено референдум в Гібралтарі стосовно його приналежності. Результати волевиявлення населення виявилися доволі прогнозованими – лише 44 громадянина з 12200 висловилися за приєднання до Іспанії. Такі результати були обумовлені передбачуваними факторами: по-перше, більшу частину населення та адміністрації склали британські піддані; по-друге, економіка та інфраструктура повністю підпорядковувались Великій Британії; по-третє, гарнізон, розквартирований в Гібралтарі, був укомплектований з англійців. Доволі суттєвим фактором, який вплинув на результати референдуму, був режим генерала Франко в Іспанії. Власне іспанська політична система ставала свого роду головним негативним чинником.

Будь-яке історичне явище дослідник має розглядати під різними кутами зору. Саме багатовекторного підходу вимагає й вивчення проблеми Гібралтару. Ще одним доволі серйозним фактором є сутність іспанської зовнішньої політики. На північному узбережжі Африки розташовані іспанські анклави – порти Сеута та Мелілья. Іспанія займає доволі жорстку позицію стосовно можливого повернення цих міст Марокко. Правлячі еліти провідних держав світу, в першу чергу Великої Британії та США, добре розуміють, що у разі повернення Гібралтару Іспанії обидва береги можуть опинитись під контролем однієї держави. Особливо цей мотив простежувався до падіння режиму Франко.

Наприкінці 1960-х років Іспанія не залишала спроб винести питання Гібралтару на найвищий міжнародний рівень, а саме сприяла його розгляду у Генеральній Асамблеї ООН. У 1968 році на хвилі боротьби з колоніалізмом ООН 18 грудня оприлюднила резолюцію, згідно з якою Велика Британія мала передати Гібралтар під юрисдикцію Іспанії. Британський уряд відмовився виконувати таке рішення, заявивши про наміри переглянути статус території та провести реформи в системі управління Гібралтару. Такий крок по суті став відповіддю на дуже гостре питання, пов'язане з колоніальним статусом цього регіону. Британська сторона бачила вихід у розробці конституції для Гібралтару, яка б дозволила викреслити його з «переліку територій без самоврядування» ООН.

Розробка конституції тривала майже рік. У 1969 році вона набула чинності. Доволі цікавою з історичної точки зору є преамбула, де йдеться про те, що «Уряд Її Величності ніколи не піде на укладення угоди, яка може призвести до зміни приналежності Гібралтару» [8]. Органи місцевого самоврядування, утворені згідно з конституцією, мали доволі вузький спектр повноважень, створювалась лише ілюзія наявності інституцій. Як і раніше, Гібралтар підпорядковувався виключно британській адміністрації.

У відповідь на прийняття конституції іспанський уряд того ж року реалізував цілий комплекс заходів, спрямованих на повну блокаду території Гібралтару. Громадянам Іспанії суворо заборонялось тут працювати, повністю скасовувалось сполучення, припинявся телефонний зв'язок, повітряний простір над Іспанією закривався для британських літаків, які прямували до Гібралтару. Такі заходи призвели до збільшення англійських витрат на утримання «колонії», так, наприклад, у 1970 р. Британія витратила на Гібралтар 4 млн фунтів стерлінгів, а у 1980 р. ця цифра збільшилася до 14 млн.

Іспано-британські відносини кінця 1960-х – початку 1970-х у царині гібралтарського питання набули доволі гострого характеру, більшість тогочасних аналітиків проводила справедливі паралелі із Берлінською кризою. Ситуація залишалась складною до 1975 року. Після смерті генерала Франко та зміни зовнішньополітичної доктрини Іспанія була змушена почати новий діалог з Великою Британією. Головним пріоритетом для Іспанії стала європейська інтеграція, але у британській сторони був доволі серйозний козир – право вето на набуття повноправного членства у ЄС. У результаті довготривалих переговорів сторони дійшли згоди з принципових питань. Іспанська блокада Гібралтару мала бути ліквідована, Британія обіцяла продовжити переговори стосовно статусу регіону у форматі консультацій з представниками ООН. Результатом вищезазначених домовленостей стала Лісабонська декларація 1980 року. Розширення ЄС доволі серйозно сприяло налагодженню діалогу між Іспанією та Великою Британією.

Наприкінці 1980-х років нове, доволі ліберальне, економічне законодавство перетворило Гібралтар в офшорну зону, сприяючи при цьому економічному підйому. Серйозною статтею прибутків гібралтарського бюджету став транзит вантажів та пасажирів. Впродовж майже 20 років Іспанія та Велика Британія обмежувались переговорами, які мали виключно протокольний характер, кардинальних змін у статусі Гібралтару не відбулось. Багато в чому такій ситуації сприяв Європейський союз, керівництво якого неодноразово наголошувало на необхідності розвитку цієї території як стратегічного напрямку для всієї об'єднаної Європи. По суті проводилася вміла політика обминання гострих кутів та запобігання суперечкам між Британією та Іспанією.

Нове загострення гібралтарського питання відбулося у 1998 році. Іспанський уряд, намагаючись знову підняти питання про належність Гібралтару, скористався правом вето на прийняття цілої низки законодавчих актів ЄС. Посилаючись на «гібралтарську складову», було припинено імплементацію директив, пов'язаних з кредитними установами, прикордонним контролем, конвенцій про співпрацю у митній справі та перетині кордонів. Спроби іспанської сторони винести гібралтарське питання на порядок денний самітів ЄС тривали до 2001 року. Результатом чергового раунду переговорів стала підготовка так званого «спільного суверенітету» Іспанії та Британії. Зокрема, ключовими пунктами майбутнього договору мали стати спільне управління та контроль на військовими базами обома сторонами. Такий варіант розв'язання проблеми мав бути винесеним на всенародне обговорення в Гібралтарі. Але під тиском політичного істеблішменту Ентоні Блер був змушений припинити реалізацію вищезазначених положень в односторонньому порядку, створивши таким чином передумови для критики з боку Іспанії.

У 2007 році Гібралтар отримав нову конституцію, згідно з якою зовнішня політика, військові питання та внутрішня безпека знаходяться під юрисдикцією виключно британського уряду. Порівняно з попереднім головним документом держави нова редакція надавала більше повноважень гібралтарській адміністрації, встановлювала інноваційний характер відносин з Великою Британією, в першу чергу в економічних питаннях та прийнятті самостійних політичних рішень, не пов'язаних із зовнішніми відносинами. Незважаючи на певні поступки у сфері внутрішньої політики, Гібралтар залишається територією, яка повністю підпорядкована Великій Британії.

Іспанська сторона продовжує наголошувати на необхідності надання суверенітету Гібралтару та перегляді його міжнародного статусу. Неодноразово представники іспанського уряду зазначали на тому, що у Генеральній Асамблеї ООН визнають наявність колоніального статусу Гібралтару, що, безумовно, йде всупереч уставу цієї міжнародної організації. Також, на думку іспанської сторони, питання про самовизначення Гібралтару має бути ініційоване Британією, визначення приналежності важливо проводити без втручання англійського уряду. У цілому, аналізуючи офіційні заяви іспанських урядів 2000 – 2011 рр., можна зробити висновок про серйозне бажання включити Гібралтар до зони впливу Мадриду. Британський уряд впродовж 2007 – 2011 рр. неодноразово наголошував на «оновленому» статусі Гібралтару. Будь-які звинувачення в існуванні колоніального режиму Лондон спростовує й зазначає, що конституція 2007 року цілком

відповідає принципам демократії та гарантує самоврядування Гібралтару. Британська сторона готова ініціювати питання про надання суверенітету, але виключно в разі його стовідсоткового визнання Іспанією.

Власне населення Гібралтару, згідно з дослідженням 2009 року соціологічної служби ЄС «Євробарометр», вважало, що ця територія має стратегічне значення й поки не готова до повної незалежності. 87% населення Гібралтару виступають за збереження британського впливу, вважаючи його гарантією безпеки та стабільності [9, р. 97].

Європейський союз та його інституції неодноразово виступали у ролі арбітрів з вирішення суперечок навколо Гібралтару. Керівництво ЄС намагається сприяти якомога більшій інтеграції цієї території до європейських структур з метою припинення спекуляцій навколо приналежності.

Таким чином, проблема Гібралтару, яка існує майже 300 років, залишається невирішеною й часто стає предметом суперечок Іспанії та Великої Британії. Впродовж другої половини ХХ століття неодноразово виникали конфлікти навколо цієї території, особливу активність проявляє іспанська сторона, яка постійно намагається привернути увагу інших держав. Значне пом'якшення відбулося після смерті диктатора Франко, налагодженню діалогу між Лондоном та Мадридом значною мірою сприяла європейська інтеграція. ЄС впродовж останнього десятиліття намагається стабілізувати суперечки. Аналізуючи останні події та звіти Єврокомісії, можна говорити про ймовірну передачу контролю над Гібралтаром Європейським співтовариством. Також цілком ймовірний так званий «гонконгівський» сценарій, коли Британія надасть повну незалежність Гібралтару або передасть його під формальний контроль Іспанії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлишена Ю.В. Джерела про характер, особливості та типологію внутрішньополітичної діяльності іспанського франкістського режиму (1939 – 1975 рр.) / Ю.В. Павлишена // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця : ВДПУ, 2005. – Вип. ІХ. – С. 385-389.
2. Лук'янов О.П. Проблема Гібралтару в зовнішній політиці Іспанії, 1963 – 1985 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / О.П. Лук'янов. – Луганськ, 2003. – 20 с.
3. Пожарская С.П. Генералиссимус Франко и его время / С.П. Пожарская // Новая и новейшая история. – 1990. – № 6. – С. 164-185.
4. Хенкин С.М. Метаморфозы политического развития Испании / С.М. Хенкин // Латинская Америка. – 2005. – № 2. – С. 41-57.
5. Terrero J. Historia de Espana. De la Prehistoria a la Actualidad / J. Terrero, J. Regia. – Barcelona : Editorial Optima, S.L., 2002. – 464 p.
6. Treaty of Utrecht (1713) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.1911encyclopedia.org/Treaty_of_Utrecht
7. Madariaga S. Spain: a Modern History / Madariaga S. – London : Macmillan, 1978.
8. The Gibraltar constitution [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gibraltar.gov.gi/images/stories/PDF/constitution/New_Gibraltar_Constitution.pdf
9. Dax L. Living conditions in Europe 2002 – 2005 / Dax L. – Luxembourg : Office for official publications of the European Communities, 2007.

Н.О. Лесіва

Проблема Гибралтара в контексте отношений Великобритании и Испании (1960 – 2010 гг.)

Представленная статья посвящена анализу эволюции проблемы Гибралтара в контексте испано-британских отношений во второй половине ХХ – начале ХХІ ст. В частности, рассмотрено развитие Гибралтара в исторической ретроспективе, проанализированы испанские и британские стратегии преодоления гибралтарского «узла», исследовано влияние Европейского союза.

N.O. Lesiva

The Gibraltar Problem in the Context of Relationships between Great Britain and Spain (1960 – 2010)

The given article is devoted to the complex analysis of the Gibraltar problem. The evolution of the problem in the context of relations between Great Britain and Spain are analyzed. The historical overview of Gibraltar's development is also researched. British and Spanish strategies in field of the Gibraltar problem are compared in the article.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2011.